

ОСВІТНІ ІНДИКАТОРИ ЯКОСТІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ (НА ПРИКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ)

Анотація. У статті наголошується, що оптимізація системи збору галузевої статистичної інформації зумовила необхідність розробки переліку національних освітніх індикаторів ефективності та якості загальної середньої освіти. У тексті представлено розроблений членами робочої групи перелік індикаторів. Особливістю запропонованих у статті індикаторів є те, що вони охоплюють статистичну інформацію, яка збирається в Україні Міністерством освіти і науки та Державною службою статистики. Також з метою входження національної системи освіти у світовий освітній простір при розробці переліку індикаторів були враховані освітні індикатори, які використовує Організація економічного співробітництва та розвитку.

Ключові слова: освітні індикатори, якість освіти, ефективність освіти, галузева статистика.

Табл. 1. Літ. 14.

JEL classification: I21, I28.

Вивчення діяльності міжнародних організацій, таких як ЮНЕСКО, Світовий банк, Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), дає підстави зазначити посилення їхнього впливу на різноманітні сфери суспільного життя різних країн, зокрема й освітньої. Така ситуація зумовлена, на нашу думку, тим, що у світі відбуваються глобалізаційні процеси інтеграції. Наразі ОЕСР є лідером серед суб'єктів творення освітньої політики полінаціонального рівня. Такого статусу вона набула завдяки своїй моніторингово-аналітичній діяльності, яка базується на системі індикаторів результативності освітньої політики, запровадженню сучасних прийомів обробки статистичних даних за єдиними стандартизованими критеріями та висококваліфікованому аналітичному коментарю, який ві-

дображає об'єктивний стан речей на національному і наднаціональному рівнях. Звіти цієї організації визнані науковцями, політиками та пересічними споживачами освітніх послуг як авторитетне джерело інформації про стан функціонування системи освіти у світі [1, с. 44].

Україна за роки незалежності ухвалила низку законів і нормативних актів, які спрямовані на розвиток сучасної системи загальної середньої освіти: закони України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», постанова Кабінету Міністрів України від 21.10.2015 № 856 «Про затвердження Порядку та Методики проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики», Національна доктрина розвитку освіти, Дорожня карта освітніх реформ та інші. Прийоми, які використовують-

ся для оновлення української освіти, виокремили низку проблем, що потребують вирішення. Внутрішні проблеми: застаріле матеріально-технічне забезпечення, невідповідне сучасному змісту й завданням освіти, недостатнє фінансове забезпечення, низький соціально-економічний статус учителів. Існують проблеми, аналогічні проблемам в освіті інших країн:

- невідповідність методів навчання компетентнісній парадигмі освіти, визначеній, зокрема, домінантою ОЕСР;

- низький рівень компетентності учнів;

- залежність якості здобутої учнем середньої освіти від місця його проживання і навчання;

- забюрократизованість системи управління освітою;

- неефективне використання ресурсів, вкладених в освіту;

- відсутність стимулюючих механізмів для підвищення якості надання освітніх послуг загальноосвітніми навчальними закладами;

- консервативність та інертність освітньої системи.

Для подолання окреслених тенденцій необхідно підвищувати ефективність освітньої галузі в сегменті загальної середньої освіти, зокрема передбачити систематичний і всебічний аналіз організації освітньої діяльності відповідно до вимог національної стратегії розвитку освіти, запитів держави та споживачів освітніх послуг: учнів, батьків учнів, майбутніх роботодавців тощо. В освіті, зокрема загальній середній, виявлення причинно-наслідкових зв'язків, аналіз тенденцій розвитку неможливий без розроблення пев-

них показників – освітніх індикаторів, які мають бути сформовані на основі об'єктивних статистичних даних. Проте існуюча процедура збору статистичної галузевої інформації в системі загальної середньої освіти України дає можливість отримати дані, агреговані тільки на національному та регіональному (обласному) рівнях. Такий застарілий підхід залишає поза увагою районний рівень, рівень об'єднаних територіальних громад (ОТГ) та рівень загальноосвітніх навчальних закладів різних типів. Слід зазначити, що форми збору галузевої статистичної звітності не зазнавали суттєвих змін чверть століття, що також негативно впливає на розроблення якісних освітніх індикаторів.

Із метою отримання актуальних статистичних даних Міністерством освіти і науки України введено в дослідну експлуатацію інформаційно-телекомунікаційну систему «Державна інформаційна система освіти» (ДІСО), що збирає й агрегує статистичні дані на рівні загальноосвітніх навчальних закладів у розрізі районів, об'єднаних територіальних громад, міст та областей. Це зумовило потребу в розробленні якісного інформаційного забезпечення системи збирання, зведення, групування та аналізу наявної галузевої статистичної інформації, яка повинна трансформуватися в систему освітніх індикаторів. Отже, отримані з ДІСО статистичні дані покладені в основу створення переліку національних освітніх індикаторів ефективності і якості загальної середньої освіти.

Під індикаторами в освітній сфері ми розуміємо статистичні дані, зби-

рання яких передбачено політичним курсом держави в галузі освіти. Вони повинні надавати інформацію про стан, рівень, стабільність або зміни, функціонування чи результативність системи освіти та її окремих складових [2, с. 251]. Важливим аспектом надійності галузевої статистичної інформації є оперативність і надійність власне механізмів збору таких статистичних даних, що стало можливим після створення ДІСО.

У світовій практиці застосовуються кілька систем індикаторів якості освіти, які використовують для аналізу стану функціонування освітньої галузі. Такі індикатори поділяють на два типи моделей – міжнародні та національні.

Як ми наголошували, ОЕСР на сьогодні займає одну з лідируючих позицій в переліку провідних суб'єктів творення освітньої політики наднаціонального рівня. Розроблені ОЕСР освітні індикатори об'єднані у три розділи:

- контекст освіти (демографічний та соціально-економічний контекст);
- витрати, ресурси та шкільні процеси (видатки на освіту, людські ресурси, участь в освіті, характеристика прийняття рішень);
- результати освіти (результати для тих, хто навчається, системні результати, результати на ринку робочої сили).

Показники ОЕСР використовуються для порівняльного аналізу ефективності та якості освітніх систем країн світу. Вони постійно оновлюються і вдосконалюються та мають неоднакову цінність [2].

В Україні наразі процедура збору та зміст галузевих статистичних да-

них залишилися незмінними з часів колишнього СРСР, що не відповідає міжнародній освітній практиці. Тому доступна вітчизняна освітня статистика є застарілою, не розкриває всі аспекти функціонування сучасної системи освіти й не дає інформації для повноцінного її аналізу [3]. Існуюча національна галузева статистична інформація не дозволяє виокремити тенденції розвитку й проблеми функціонування освіти в Україні. Крім того, зібрану за чинними методиками статистичну інформацію неможливо використати для порівняння національної освітньої системи України з іншими країнами.

Мета статті – окреслити методологічні підходи до створення переліку національних освітніх індикаторів ефективності та якості загальної середньої освіти, за допомогою яких Міністерство освіти і науки України зможе оцінити стан функціонування системи загальної середньої освіти і надати об'єктивну й актуальну інформацію зацікавленим особам.

Питанню розроблення і вдосконалення індикаторів якості національної освіти присвятили працю чимало вітчизняних учених, зокрема В. Астахова, В. Андрущенко, К. Корсак, В. Кремень, О. Локшина та ін. [4, с. 20–21]. Формування системи показників стану освіти як складової оцінки її якості відображено в низці публікацій О. Байназарової, Л. Гриневич, О. Касьянової, Т. Лукіної, В. Лунячека, Л. Паращенко та ін. [5]. Наприклад, О. Байназарова зазначає, що «...система показників повинна бути... адекватною основним цілям і завданням, що постають перед конкретним етапом розвитку системи

освіти й моніторинговим дослідженням освітньої сфери...» [6].

Значний внесок у формування теоретичної та методологічної основи побудови системи статистичних показників, дослідження їх сутності, складності та структури зроблено у працях науковців С. Герасименка, А. Головача, А. Єріної, В. Михайлова, О. Осауленка, Ю. Цал-Цалко, І. Калачової, Н. Парфенцевої, Л. Гохберга, Н. Ковалевої [7, с. 358], Л. Жарова, В. Яценко [8] та інших.

Але в освітній системі України індикатори як інструмент оцінки та засіб аналізу якості освіти ще недостатньо використовуються, існуюча система статистичної звітності обмежена лише констатуючою функцією.

Якість освіти розглядається як сукупність властивостей освіти, що визначають її здатність задовольняти відповідні потреби особистості, суспільства, держави згідно з призначенням освіти [9, с. 178].

Підвищення якості надання освітніх послуг в цілому може відбуватися шляхом ефективнішого використання всіх видів ресурсів, виділених на освіту, та створення мотивації педагогічних працівників до підвищення якості надання освітніх послуг.

Для прийняття ефективних управлінських рішень необхідний комплексний статистичний аналіз функціонування освітньої галузі. У зв'язку з цим постала потреба у створенні переліку статистичних показників, що дасть можливість оцінити стан загальної середньої освіти країни як на державному й регіональному рівнях, так і відповідно до міжнародних порівняльних показників.

Освіта – усталена форма організації життя і діяльності людей, що

включає сукупність осіб та установ, наділених владою й матеріальними засобами (на основі чинних норм і принципів) для реалізації соціальних функцій, управління і контролю, у процесі яких здійснюються навчання, виховання, розвиток і соціалізація особистості з поступовим набуттям професійно-кваліфікаційного рівня [10, с. 28]. Освіта має такі елементи:

– учасники: користувачі – учні, батьки чи особи, які їх замінюють, роботодавці;

– виробники – освітні установи, їх педагогічні й непедагогічні працівники;

– ресурсне забезпечення – матеріально-технічне, фінансове, рівень викладацького складу;

– освітні процеси визначають результати освітньої діяльності й ефективність роботи системи загальної середньої освіти.

Виокремлені елементи системи освіти визначили структуру і наповнюваність розроблених нами національних освітніх індикаторів. Під час розроблення переліку було використано методологічні підходи, покладені в основу системи міжнародних індикаторів ОЕСР. Орієнтація на міжнародні індикатори зумовлена тим, що їх система є логічно завершеною й концептуально обґрунтованою, водночас вона постійно розвивається, удосконалюється й узгоджена з національними індикаторами багатьох країн Європи та Північної Америки.

При розробці системи національних освітніх індикаторів члени робочої групи [11] керувалися низкою принципів побудови системи міжнародних індикаторів ОЕСР:

– базування на наявній статистичній інформації та можливість для розширення інформаційної бази;

– охоплення часткових й узагальнюючих показників;

– відображення рівня виконання поставлених цілей і характеристика встановлених засобів досягнення поставленої мети;

– визначення впливу основних факторів (зовнішніх і внутрішніх) на показники стану національної освіти;

– відповідність світовим освітнім індикаторам, дотичним до європейських [12].

Освітні індикатори, запропоновані нами, позиціонуються як індикатори ефективності та якості загальної середньої освіти. Ефективність ми трактуємо як відповідність очікуваному (спрогнозованому) результату вкладеним у нього ресурсам. Під результатом ми розуміємо досягнення учнями рівня навчальних досягнень, регламентованого державними стандартами початкової, базової і повної загальної середньої освіти. Ресурси охоплюють дві категорії: ефективність їх розподілу між різними напрямками та ефективно (технічне) використання для організації навчально-виховного процесу в загальноосвітньому навчальному закладі.

Якість загальної середньої освіти трактується нами як полікритеріальне поняття і передбачає: навчальні досягнення школярів, які відповідають цілям освіти та державним стандартам; ефективність діяльності освітніх установ, продуктивне управління якістю, достатній рівень фінансового і матеріального забезпечення; інноваційне навчальне середовище та організація на-

вчального процесу; рівний доступ до освіти.

Перелік національних освітніх індикаторів, запропонований нами, дасть можливість виміряти й оцінити поточний стан освіти й надати державним і місцевим органам освіти інформацію про:

– людські й фінансові ресурси, вкладені в освіту;

– функціонування та розвиток системи освіти і навчання;

– ефективність інвестицій в освіту.

Для отримання об'єктивної інформації про стан освітньої системи перелік національних освітніх індикаторів охоплює кожен із напрямів освітньої діяльності. З метою збирання й опрацювання статистичних галузевих даних перелік індикаторів ми узгоджували з набором статистичних даних, які збираються та узагальнюються в Україні у вигляді статистичних форм освітньої звітності загальноосвітніх навчальних закладів: ЗНЗ-1 (звіт денних загальноосвітніх навчальних закладів), ЗНЗ-2 (звіт вечірньої (змінної) школи), 83-РВК (звіт про чисельність і склад педагогічних працівників загальноосвітніх навчальних закладів), 1-ЗСО (звіт про продовження навчання для здобуття повної загальної середньої освіти випускниками 9-х класів загальноосвітніх навчальних закладів). Видатки на освіту в загальноосвітніх навчальних закладах відображені у фінансових формах звітності № 2д, № 2м, № 4-1д, № 4-1м, № 4-2д, № 4-2м, № 4-3д, № 4-3м, № 4-4д, № 4-5д, № 6, № 7д, № 7м, які також заповнюють навчальні заклади.

Отже, новизною розробленого переліку освітніх індикаторів, запропонованих робочою групою, стало

те, що вперше при розробленні індикаторів застосовано методу узгодження їх із міжнародними показниками і державними статистичними формами звітності, які збирають статистичну інформацію в галузі загальної середньої освіти.

Наприклад, у переліку індикаторів ми згрупували їх тематично (таблиця). Кожен індикатор супроводжується інформацією про контекст, який в сукупності складається з показників. Для кожного показника визначена методологія його обрахунку.

Отримані статистичні значення національних індикаторів і показників дають можливість відобразити певний рівень освіти в цілому по країні. Водночас є певні відмінності цих показників між окремими територіальними суб'єктами держави, тому пропонується розглядати показники й індикатори на державному, обласному й районному рівнях агрегації.

Проаналізуємо один із напрямів, що входить до розробленого нами переліку, затвердженого наказом Мініс-

терства освіти і науки України [14], який охоплює аспекти організації навчального середовища, що визначають якісне надання освітніх послуг державою і, як наслідок, – якість загальної середньої освіти.

Напрямок Г. Навчальне середовище й організація процесу навчання.

Індикатор Г1 «Кількість учнів і вчителів у загальноосвітньому навчальному закладі» включає показники:

1) середня наповнюваність класу за:

- рівнем освіти;
- типами загальноосвітніх навчальних закладів;

2) співвідношення кількості учнів і кількості вчителів (кількість учнів на одного вчителя);

3) середня наповнюваність загальноосвітніх навчальних закладів різного типу.

Набір показників цього індикатора дає змогу спрогнозувати напрям оптимізації мережі загальноосвітніх навчальних закладів, класів у таких закладах і потребу в педагогічних

Таблиця

Групи показників інформаційного забезпечення процесу управління середньою освітою в Україні у порівнянні з аналогічними показниками ОЕСР

Варіант індикаторів/показників робочої групи	Варіант індикаторів/показників ОЕСР [3]
Хто бере участь в освіті	Indicator C1. Who participates in education?
Кількість учнів у галузі освіти за віковими групами	Table C1.1a. Enrolment rates in education, by age groups
Тенденції в наборі учнів у 1-й клас (2008–2016)	Table C1.2. Trends in enrolment rates (1995–2012)
Розподіл учнів за рівнями освіти (початкова, середня, старша профільна, професійна (не вища))	Table C1.3. Upper secondary and post-secondary non-tertiary enrolment patterns
Частка учнів у початковій, середній, вищій освіті за статтю	Table C1.4. Percentage of students in primary, secondary and tertiary education by mode of study and gender

Джерело: Education at a Glance 2014: OECD Indicators. – OECD, 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.oecd.org/edu/Education-at-a-Glance-2014.pdf>.

кадрах. Крім того, дані, отримані під час визначення цього індикатора, можуть бути використані зацікавленими організаціями при розрахунку фінансування навчальних закладів.

Індикатори Г2 «Забезпечення загальноосвітніх навчальних закладів педагогічними працівниками» й Г3 «Профіль учителя в загальноосвітніх навчальних закладах» узагальнюють показники, що дають повну характеристику педагогічному працівникові, котрий викладає в загальноосвітньому навчальному закладі на певному ступені навчання та в закладі освіти певного типу. На нашу думку, якість загальної середньої освіти залежить, окрім зазначеного вище, від матеріально-технічного забезпечення навчального процесу й ступеня використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у навчанні. Ці фактори об'єднані в індикатори Г4 «Ступінь використання ІКТ в навчанні» і Г5 «Матеріально-технічне забезпечення загальноосвітніх навчальних закладів». Перелік показників індикатора Г5 допомагає опосередковано визначити ступінь виконання навчальних програм і реалізацію завдань, окреслених у державних стандартах початкової, базової і повної загальної середньої освіти.

Індикатор Г6 «Підвезення учнів до загальноосвітніх навчальних закладів» містить показники:

- підвезення учнів від місця навчання у загальноосвітніх навчальних закладах і додому, зокрема і за програмою «Шкільний автобус»;
- підвезення учнів до опорних шкіл.

Цей індикатор надає статистичну інформацію, використання якої

дозволить говорити про рівень забезпечення однакових можливостей здобуття загальної середньої освіти для учнів, які проживають на відстані більше трьох кілометрів від навчального закладу. Така інформація буде корисною для органів місцевої влади, що фінансують такі освітні проекти з метою реалізації державної політики в галузі освіти.

Наразі відповідно до Плану поетапного введення в дію переліку національних освітніх індикаторів ефективності та якості загальної середньої освіти від 05.12.2016 року, затвердженого заступником Міністра освіти і науки України П. К. Хобзеєм, частину національних освітніх індикаторів візуалізовано на сайті Інституту освітньої аналітики (<http://iea.gov.ua/indicators/>).

Розроблений членами робочої групи перелік національних освітніх індикаторів на місцевому, регіональному і загальнодержавному рівнях:

- сприятиме підвищенню ефективності управління у сфері освіти;
- дозволить зацікавленим особам порівнювати систему освіти України на рівні кожної області, району, ОТГ, а також з іншими державами світу, які використовують аналогічні освітні індикатори.

Динамічність моделі національних освітніх індикаторів у перспективі сприятиме її подальшому вдосконаленню відповідно до змін пріоритетів освітньої політики держави.

Запропоновані структура і методологічні підходи до створення переліку освітніх індикаторів можуть слугувати базовою моделлю для подальшого розроблення освітніх індикаторів у професійній і вищій освіті.

Список використаних джерел

1. OECD Handbook for Internationally Comparative Education Statistics: Concepts, Standards, Definitions and Classifications – Paris : OECD, 2004. – 271 p.
2. Моніторинг стандартів освіти / за ред. Альберта Тайджимана і Т. Невілла Послтвейта. – Львів : Літопис, 2003. – 328 с.
3. *Гриневич Л. М.* Освітні індикатори для міжнародного оцінювання (на прикладі доповіді «Погляд на освіту 2011: індикатори ОЕСР») / Л. М. Гриневич // Теорія і методика управління освітою. – 2011. – № 7. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://arhive.nuv.gov.ua/e-journals/ttmuo/2011_7/3.pdf.
4. Інформаційно-аналітичне забезпечення державного фінансового менеджменту (методологія і практика прикладної статистики) : [навч. посіб.] / А. В. Головач, В. Б. Захожай, І. Г. Манцуров, Н. А. Головач. – Київ : КНЕУ, 2010.
5. *Касьянова, О. М.* Експертиза регіональної системи освіти на засадах сталого розвитку / О. М. Касьянова // Теорія та методика управління освітою. – 2010. – № 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tme.uomo.edu.ua/docs/3/10kapsd.pdf>.
6. *Байназарова О. О.* Розробка системи показників якості загальної середньої світи на регіональному рівні / О. О. Байназарова // Пост-Методика. – 2006. – № 6 (70). – С. 62–64.
7. *Ковтун Н. В.* Статистичне дослідження інвестиційного процесу та інвестиційної діяльності: теорія, методологія, практика / Н. В. Ковтун. – Київ, 2005.
8. *Жарова Л.* Проблема формирования современной системы показателей статистики образования / Л. Жарова, В. Яценко // Вопросы статистики. – 1995. – № 12. – С. 11–17.
9. Моніторинг якості освіти: 2010 (Інформаційно-аналітичний вісник) / за ред. В. І. Войтенко – Хмельницький: ХОІППО, 2010.
10. *Зборовский Г. Е.* Образование: от XX к XXI веку / Г. Е. Зборовский. – Екатеринбург, 2000. – 187 p.
11. Про створення робочої групи з розроблення національних освітніх індикаторів ефективності та якості загальної середньої освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 23.02.2016 № 147 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/5180->
12. Knowledge Assessment Methodology // Knowledge for Development. – 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.worldbank.org/kam>.
13. Education at a Glance 2014: OECD Indicators. – OECD, 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.oecd.org/edu/Education-at-a-Glance-2014.pdf>.
14. Про затвердження і введення в дію переліку національних освітніх індикаторів ефективності та якості загальної середньої освіти та методології їх обрахунку : наказ Міністерства освіти і науки України від 19.09.2016 № 1116 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.mon.gov.ua/files/normative/2016-09-27/6223/nmo-1116.pdf>.

EDUCATIONAL INDICATORS OF THE GENERAL SECONDARY EDUCATION QUALITY (ON EXAMPLE OF GENERAL SECONDARY EDUCATION)

Summary: *The optimization of the system of collecting sectoral statistical information has necessitated the development of a list of national educational indicators of the general secondary education efficiency and quality. The list of indicators developed by the members of the working group includes statistical information collected by the Ministry of Education and Science and the State Statistics Service of Ukraine. In order for the national education system to enter into the world educational space while developing of a list of indicators the educational indicators of the organization of economic cooperation and development were taken into account. The list of national educational indicators was approved by the order of the correspondent Ministry after public discussion. Now the national educational indicators is currently visualized on the website of the Institute of Educational Analytics. The developed list of national educational indicators will help to increase the efficiency of education management at the local and national level. It will allow for persons concerned to compare the education system of Ukraine each administrative level, as well as with other countries which use similar educational indicators. The list of national educational indicators is a dynamic model that determines in the future of its further improvement in accordance with changes of priorities in the educational policy of the state. The list of national educational indicators can be used as a basis for the further development of educational indicators in vocational and higher education.*

Key words: *educational indicators, quality of education, efficiency of education, branch statistics.*